

ਪੁਛਿਆਰ: ਮਕਸੂਦ ਸਾਕਿਬ

ਮੁਹੰਮਦ ਆਸਿਫ ਖਾਨ

(ਕਿਤਾਬ “ਪੁਛਾਂ ਦੱਸਾਂ” ਵਿਚੋਂ)

ਮਕਸੂਦ ਸਾਕਿਬ... ਖਾਨ ਸਾਹਿਬ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਨਾਮੀਂ ਗਰਾਮੀਂ ਸੁਝਵਾਨਾਂ ਤੇ ਸਿਆਣਿਆਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤਾ ਇਹੋ ਈ ਸੁਨਣ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਏ ਪਈ ਬੋਲੀ ਛੜਾ ਰਾਬਤੇ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਹੋਂਦੀ ਏ । ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁਝ ਨਹੀਂ । ਸੋ ਬੰਦਾ ਜਿਹੜੀ ਮਰਜੀ ਬੋਲੀ ਸਿੱਖ ਲਵੇ ,ਜਿਹੜੀ ਮਰਜੀ ਬੋਲੀ ਬੋਲ ਲਵੇ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ । ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਦੱਸੋ ਪਈ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਏ ਪਈ ਬੋਲੀ ਛੜਾ ਰਾਬਤੇ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਈ ਹੋਂਦੀ ਏ ..?

ਆਸਿਫ ਖਾਨ.... ਮੇਰੀ ਜਾਚੇ ਬੋਲੀ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਸਮੇਟਿਆ ਹੋਂਦਾ ਏ । ਬੋਲੀ ਜਿਹੜੀ ਵੀ ਹੋਵੇ ਇੱਕ ਖਾਸ ਸਮਾਜ ਯਾ ਵਸੇਵ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੋਂਦੀ ਏ । ਉਸ ਸਮਾਜ ਦੀ ਜੋ ਸਮਾਜੀ ਮਾਅਸੀ ਇਕਤਸਾਦੀ ਹਾਲਤ ਹੋਂਦੀ ਏ , ਜੋ ਧੁੱਪਾਂ ,ਛਾਵਾਂ ,ਦਰਿਆ ਜੰਗਲ ਹੋਂਦੇ ਨੇ । ਇੰਝ ਆਖ ਲਵੋ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਇੱਕ ਸਮਾਜ ਹੋਂਦਾ ਏ ,ਕੁੱਲ ਹੁਮ ਬੋਲੀ ਉਹਨੂੰ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖਦੀ ਏ । ਬੋਲੀ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਡੂੰਘਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੋਂਦਾ ਏ । ਦੋਵੇਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਡੂੰਘੇ ਜੁੜੇ ਹੋਂਦੇ ਨੇ । ਸਾਡੇ ਇੱਥੇ ਅਜੇ ਇਸ ਗੱਲ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ । ਐਸ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਆਹਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । ਐਥੇ ਬੋਲੀ ਸਾਰ ਦੇ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਜਾਣੂ ਬਣਦੇ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਇਹ ਈ ਵੇਖਿਆ ਏ ਪਈ ਬੋਲੀ ਕਿੱਧਰੋਂ ਆਈ ਕਿੱਧਰ ਗਈ ।ਇਹਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਕੀ ਏ ,ਇਹਦੇ ਵਿੱਚ ਲਫਜ਼ ਕਿੱਧਰੋਂ ਆਏ । ਫਲਾਣੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਲਫਜ਼ ਨੇ । ਫਲਾਣੀ

ਜ਼ਬਾਨ ਤੋਂ ਕਿਹੜੀ ਜ਼ਬਾਨ ਅੱਗੇ ਬਣੀ । ਮਤਲਬ ਸਾਡੇ ਜਿੰਨੇ ਪੁਰਾਣੇ ਪੰਡਤ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਉੱਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋਏ ਹੋਏ ਨੇ , ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਹਿਆ ਏ ਕਿ ਵੇਦੀ ਤੋਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਬਣੀ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੋਂ ਪਰਾਕ੍ਰਿਤ , ਪਰਾਕ੍ਰਿਤ ਤੋਂ ਤੋਂ ਅਪਭਰੰਸ਼ ਬਣੀ, ਤੇ ਇਹਦੇ ਤੋਂ ਸਾਡੀਆਂ ਮਾਡਰਨ ਬੋਲੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ , ਸਿੰਧੀ , ਬੰਗਾਲੀ ਤੇ ਉਰਦੂ ਵਗੈਰਾਹ ਬਣੀਆਂ । ਮਗਰੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਸਿਆਣਿਆਂ ਵੀ ਇਹੋ ਈ ਆਖਿਆ । ਇਹਦੇ ਤੋਂ ਅੱਡ ਜਿਹੜਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤਾ ਕੰਮ ਹੋਇਆ ਵੀ ਏ ਉਹ ਇੱਕ ਬੋਲੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਈ ਹੋਇਆ ਏ । ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਨਾ ਤੇ ਵੇਖਿਆ ਈ ਏ ਤੇ ਨਾ ਈ ਉਘੇੜਿਆ ਏ । ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੁਣ ਇਸ ਪਾਸੇ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਏ । ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਉੱਤੇ ਆਖ ਦਿੱਤਾ ਏ ਬੋਲੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੋਂਦੀ ਏ । ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਹੋਂਦਾ ਏ , ਬੋਲੀ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖਦੀ ਏ ।

ਜਿਸ ਸਮਾਜ ਦੇ ਬੰਦੇ ਲੜਨ ਭਿੜਨ ਵਾਲੇ ਹੋਣਗੇ , ਫ਼ਤੁਹਾਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋਣਗੇ , ਦੂਜੇ ਮੁਲਕਾਂ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾਵਰ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਹੋਣਗੇ , ਉਸ ਬੋਲੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਕਸੀਦੇ ਤੇ ਵਾਰਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮਜ਼ਮੂਨ ਈ ਛੂਹੇ ਜਾਣਗੇ । ਜਿਹੜੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸੁੱਖ ਸਕੂਨ ਹੋਵੇਗਾ , ਲੋਕੀਂ ਆਪਣੇ ਕਿੱਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਹੋਣਗੇ , ਅਮਨ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਗੁਜ਼ਾਰਦੇ ਹੋਣਗੇ , ਉੱਥੇ ਪਿਆਰ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਕਿੱਸੇ ਨਜ਼ਮਾਂ ਤੇ ਗਜ਼ਲਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ । ਬੋਲੀ ਦਾ ਇੱਕ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਇਹ ਵੀ ਹੋਂਦਾ ਏ ।

ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਵੇਖੋ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਤਵਾਰੀਖ਼ । ਹੜੱਪਾ ਮੋਹਨਜੋਦੜੋ ਬਾਰੇ ਹਾਲੀ ਤੀਕ ਕੋਈ ਗੱਲ ਉੱਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕੀ । ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਹਾਲਤ ਤਵਾਰੀਖ਼ ਬਾਰੇ ਗਵੇੜ ਈ ਨੇ ਪਰ ਆਰਿਆਂ ਦੇ ਆਵਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤੀਕਰ ਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਵਰਤੀਆਂ ਦੀ ਤਵਾਰੀਖ਼ ਲੱਭਦੀ ਏ । ਦੂਜਿਆਂ ਮੁਲਕਾਂ ਤੋਂ ਲੋਕ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਹਮਲਾਵਰ ਹੋਂਦੇ ਰਹੇ । ਹੁਣ ਇਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਬੋਲੀ ਨੇ ਸਾਂਭ ਕੇ ਵੀ ਰੱਖਿਆ ਏ ਕਿ “ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜੰਮਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿੱਤ ਮੁਹਿੰਮਾਂ” ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਜਿਵੇਂ ਰੋਜ਼ ਦਿਹਾੜੀ ਉੱਜੜਦੇ ਰਹੇ ਨੇ, ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਮਈਸ਼ਤ ਜਿਵੇਂ ਤਬਾਹ ਹੋਂਦੀ ਰਹੀ ਏ, ਇਸ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਵੀ

ਬੋਲੀ ਨੇ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਏ । ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ “ ਟੁੰਡੇ ਅਸਰਾਜ਼ ਦੀ ਵਾਰ” ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਵਾਰ , ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਵਾਰ ਤੱਕ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਵੇਖੋਗੇ। ਮਤਲਬ ਤੁਸੀਂ ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਵਾਰ ਵੇਖਦੇ ਓਂ ਤੇ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਏ ਕਿ ਜਦੋਂ ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਹਮਲਾ ਕਰਦਾ ਏ ਤਾਂ ਲੋਕੀਂ ਕਹੀਆਂ ਤੇ ਰੰਬੇ ਲੈ ਕੇ ਉਹਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਮਗਰ ਭੱਜਦੇ ਨੇ । ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਈ ਪਈਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਤੇ ਕਫ਼ਨ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਇੰਝ ਈ ਸਾਡੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਸਾਂਭਿਆ ਤਵਾਰੀਖ਼ ਰਿਕਾਰਡ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਏ “ਖਾਧਾ ਪੀਤਾ ਲਾਹੇ ਦਾ , ਬਾਕੀ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹੇ ਦਾ” ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਡ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਖਾਣ ਨੇ ਜਿਹੜੇ ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵੱਲ ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਰੇ ਯਾਂ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸ ਪਾਉਂਦੇ ਨੇ । ਇਹ ਅਖਾਣ ਸਾਡੀ ਬੋਲੀ ਈ ਨੇ , ਹੋਰ ਕੀ ਨੇ ।

ਬੋਲੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚੋਂ ਪੁੰਘਰਦੀ ਏ , ਉਹੋ ਈ ਸਮਾਜ ਦਾ ਸਭ ਕੁਝ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖਦੀ ਏ ਤੇ ਉਹੋ ਈ ਸਾਰਾ ਸਾਂਭਿਆ ਹੋਇਆ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਮੋੜਦੀ ਏ । ਜੇ ਦੂਜੀ ਬੋਲੀ ਆਬਾਦ ਕੀਤੀ ਜਾਏ , ਦੂਜੀ ਬੋਲੀ ਅਪਣਾਈ ਜਾਏ.... ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੋਂਦੀ ਏ ਕਿ ਹਰ ਬੋਲੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਮਿਜ਼ਾਜ ਹੋਂਦਾ ਏ । ਉਹਦੀ ਆਪਣੀ ਗਰਾਮਰ ਹੋਂਦੀ ਏ । ਆਪਣਾ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ ਹੋਂਦਾ ਏ , ਮਿਸਾਲਨ ਇਹੋ ਈ ਮੈਂ “ਕੰਨ ਲੇਖਾ” ਵਿੱਚ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਮਿਸਰਾ ਏ “ ਮੇਰੀ ਲੱਗਦੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਵੇਖੀ , ਟੁੱਟਦੀ ਨੂੰ ਜੱਗ ਜਾਣਦਾ” ਇਹ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਤਰਜ਼ਮਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਹੁਣ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹਦਾ ਮਾਇਨਾ ਦੱਸਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ । ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਨੇ ਮੇਰੀ ਲੱਗਦੀ ਤੋਂ ਕੀ ਮੁਰਾਦ ਏ , ਟੁੱਟਦੀ ਤੋਂ ਕੀ । ਤੁਸੀਂ ਇਹਨੂੰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਤਰਜ਼ਮਾਂ ਕਰਕੇ ਵੇਖ ਲਵੋ , ਉਰਦੂ ਵਿੱਚ ਤਰਜ਼ਮਾਂ ਕਰਕੇ ਵੇਖ ਲਵੋ ਯਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿੱਚ । ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਤੁਸੀਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲਫ਼ਜ਼ ਹੱਥੋਂ ਨਹੀਂ ਪਾਉਗੇ, ਇਹਦਾ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਉੱਘੜੇਗਾ । ਫਿਰ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮਿਜ਼ਾਜ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਏ । ਜਦੋਂ ਮਿਰਜ਼ਾ ਆਖਦਾ ਏ “ਵਿਆਹ ਹੋਵੇ ਛੱਡ ਦੇਂਦਾ , ਮੰਗ ਨਾ ਛੱਡੀ ਜਾਏ” ਇਹ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮਿਜ਼ਾਜ ਏ । ਇੰਝ ਸਾਨੂੰ ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਮਾਲੀ ਹਾਲਤ ਬਾਰੇ

ਵੀ ਬਹੁੰ ਸਾਰੇ ਅਖਾਣ ਲੱਭਦੇ ਨੇ । ਅਖਾਣ ਕੀ ਹੋਂਦੇ ਨੇ ,ਲੋਕਾਂ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੇ ਤਜ਼ਰਬੇ ਮਸ਼ਾਹਦੇ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਨਿਚੋੜ ਹੋਂਦਾ ਏ , ਉਹ ਅਖਾਣ ਹੋਂਦੇ ਨੇ । ਉਹ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜਦੋਂ ਸਾਡੇ ਤੀਕਰ ਅੱਪੜੇ , ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅਸੀਂ ਤਜੀਆ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਏ ।

ਮਕਸੂਦ ਸਾਕਿਬ .... ਬੋਲੀ ਤੇ ਮਿਜ਼ਾਜ ਸਮਾਜ ਦਾ ਇਹ ਆਪਸੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਬੰਦੇ ਰਾਹੀਂ ਈ ਉੱਸਰਦਾ ਏ ,ਬੰਦੇ ਰਾਹੀਂ ਈ ਅੱਗੇ ਵੱਧਦਾ ਏ ,ਬੋਲੀ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਅਮੀਰੀ ਬੰਦੇ ਦੀ ਅਮੀਰੀ ਹੋਂਦੀ ਏ , ਤੇ ਜਦੋਂ ਬੰਦੇ ਦੀ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ,ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਥਾਂ ਕੋਈ ਦੂਜੀ ਓਪਰੀ ਬੋਲੀ ਮਿਲਦੀ ਏ ਤਾਂ ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਕੀ ਹੋਂਦਾ ਏ .... ?

ਆਸਿਫ਼ ਖ਼ਾਨ .... ਦੂਜੀ ਬੋਲੀ ਦੂਜੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੋਂਦੀ ਏ ,ਦੂਜੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੇ ਹਾਲਾਤ ਹੋਂਦੇ ਨੇ ।ਇਹਦਾ ਮਤਲਬ ਦੂਜੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਮਿਜ਼ਾਜ , ਗ਼ਾਮਰੀ ਬਣਤਰਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਵੱਖਰਾ ਹੋਵੇਗਾ ,। ਸਮਾਜੀ ਤਜ਼ਰਬੇ ਵੀ ਵੱਖਰੇ ਹੋਣਗੇ । ਇਹ ਇੱਕ ਧੱਕੇਜ਼ੋਰੀ ਦੀ ਪਿਉਂਦਕਾਰੀ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਹੋਵੇਗਾ । ਜਿਵੇਂ ਮੀਆਂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਹਿਆ ਏ , “ਕਿੱਕਰ ਤੇ ਅੰਗੂਰ ਚੜ੍ਹਾਇਆ , ਹਰ ਗੁੱਛਾ ਜਖ਼ਮਾਇਆ” । ਇੱਥੇ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਪੁਰਾਣੀ ਗੱਲ ਚੇਤੇ ਪਈ ਆਂਵਦੀ ਏ । ਸਪਰੀਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਦੋਂ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਬਣਾਇਆ , ਉਹਨਾਂ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਬਾਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਜਿੰਨਾ ਕੰਮ ਹੋਇਆ ਏ ਉਹਦੇ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਮਜ਼ਮੂਨ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਆਖਿਆ । ਮੈਂ ਮਜ਼ਮੂਨ ਪੜ੍ਹਿਆ । ਓਥੇ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ । ਗੱਲਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬੰਦੇ ਨੇ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਬੜਾ ਫ਼ਹਿਸ਼ ਸ਼ਾਇਰ ਸੀ । ਉਹ ਤੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਧੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈਗਾ । ਸਪਰੀਨ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਗੱਲ ਇਹ ਵੇ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਨੂੰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀਜ਼ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਏ ਇਸ ਲਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਹਦਾ ਚੋਖਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ । ਨਹੀਂ ਤੇ ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਜਿੰਨਾ ਫ਼ਹਿਸ਼ ਰਾਈਟਰ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਨਹੀਂ । ਮਤਲਬ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਜੋ ਮਿਜ਼ਾਜ ਸੀ ਉਹ ਸਾਡੇ ਤਾਈਂ ਨਹੀਂ ਅੱਪੜਿਆ । ਉਸ ਬੋਲੀ ਦੇ ਜੋ ਅਸਲ ਰੰਗ ਨੇ ਉਹ ਸਾਡੇ ਤਾਈਂ ਨਹੀਂ ਅੱਪੜੇ । ਹਰ ਲਫਜ਼ ਦੀਆਂ ਕਈ ਕਈ

ਪਰਤਾਂ ਹੋਂਦੀਆਂ ਨੇ । ਅਸੀਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦੇ । ਅਸੀਂ ਸਿਰਫ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਦੇ ਮਾਇਨਿਆਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਂਦੇ ਹਾਂ । ਅਹਿਸਾਸ ਤੇ ਜਜ਼ਬੇ ਨਾਲ ਜਿਹੜਾ ਜੁੜਿਆ ਹੋਂਦਾ ਏ ਸਾਡੇ ਤੀਕਰ ਅੱਪੜਦਾ ਈ ਨਹੀਂ । ਉੱਤੇ ਮੇਰੀ ਲੱਗਦੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਵੇਖੀ ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਮੈਂ ਕੀਤੀ ਸੀ , ਉਹਨੂੰ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਕੱਢ ਕੇ ਵੇਖ ਲਵੋ । ਨਾ ਲੱਗਦੀ ਦੇ ਉਹ ਮਾਇਨੇ ਲੱਭਣਗੇ ਤੇ ਨਾ ਈ ਟੁੱਟਦੀ ਦੇ , ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਸਤਰ ਵਿੱਚ ਹੈਨ ।

ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਦੇ ਮਾਇਨੇ ਸਾਰੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਨੂੰ ਕਵਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ , ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਬਾਨ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਵਰਤੇਗਾ । ਇਹ ਪਿਉਂਦਕਾਰੀ ਕਿਸੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਜਿਉਣ ਜੋਗਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿੰਦੀ । ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਸ਼ੀਨੀ ਬੰਦਾ ਤੇ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਏ ਇੱਕ ਰੋਬੋਟ ਦੇ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਮਤਲਬ “ਆਈ ਐੱਮ ਗੋਇੰਗ— ਹੀ ਇਜ਼ ਗੋਇੰਗ” ਯਾਂ ਮੈਂ ਜਾ ਰਹਾ ਹੂੰ , ਇਸ ਸ਼ਕਲ ਦੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਉਰਦੂ ਅਸੀਂ ਬੋਲ ਲੈਂਦੇ ਆਂ । ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਲਫਜ਼ਾਂ ਪਿੱਛੇ ਲੁਕੇ ਮਾਇਨਿਆਂ ਤੀਕਰ ਅਸੀਂ ਪੂਰੇ ਨਹੀਂ ਅੱਪੜ ਸਕਦੇ । ਜਾਣੂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ । ਅਸੀਂ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿੱਚ ਉਰਦੂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਆਂ । ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਆਂ , ਜਰਮਨ ਵੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਆਂ , ਫ੍ਰੈਂਚ ਵੀ ਪਰ ਜਿੰਨੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੋਂ ਵਾਕਿਫ ਹੋਏ ਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਦੇ ਆਲਿਮ ਫ਼ਾਜ਼ਿਲ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ । ਕਿਉਂ ਜੁ ਉਹਨਾਂ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕੁਝ ਗੁੱਝਾ ਹੋਂਦਾ ਏ , ਉਹ ਸਾਡੇ ਤੀਕਰ ਨਹੀਂ ਅੱਪੜਦਾ ।

ਮਕਸੂਦ ਸਾਕਿਬ ... ਇਹਦਾ ਮਤਲਬ ਏ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਓਪਰੀ ਬੋਲੀ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਏ , ਤੇ ਸਾਡਾ ਉਹਦੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੇ ਖੜੇ ਖੜੇ ਮਾਇਨਿਆਂ ਨਾਲ ਇੱਕ ਰਿਸ਼ਤਾ ਜ਼ਰੂਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਏ ਪਰ ਇਹ ਰਿਸ਼ਤਾ ਅਹਿਸਾਸ ਤੇ ਜਜ਼ਬੇ ਦੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਡੂੰਘਾ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦਾ । ਤਾਂ ਈ ਮਸ਼ੀਨ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਹੋਈ ਨਾਂ । ਇੱਕ ਥਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਹੋਂਦਿਆਂ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਦੂਜੀ ਬੋਲੀ ਆਣ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣਦੀ ਏ , ਓਸ ਥਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਧੱਕ ਕੇ ਛੜਾ ਬੋਲਣ ਦੀ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਏ । ਇਹਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੇ ਫਿਰ ਕੋਈ ਬਹੁੰ ਵੱਡਾ ਧਰੋਹ ਈ ਲੁਕਿਆ ਹੋਂਦਾ ਏ । ਹੋਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਕੋਈ ਬੋਲੀ ਕਿੱਧਰੋਂ ਆਕੇ ਕਿਸੇ ਦੂਜੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਬਾਰਾਂ ਪੱਥਰ

ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ । ਇਸ ਸਾਰੇ ਮਸਲੇ ਨਾਲ ਤੇ ਕੋਈ ਖਾਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ੋਰਾਵਰੀ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਏ । ਸਾਡੀ ਜੰਮਣ ਭੋਇੰ ਉੰਝ ਵੀ ਬਾਹਰਲੇ ਧਾੜਵੀਆਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣੀ ਰਹੀ ਏ । ਇਹਦੇ ਬਾਰੇ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਕੁਝ ਚਾਨਣ ਪਾਂਦੇ ਜਾਉ ?

ਆਸਿਫ਼ ਖ਼ਾਨ ... ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਤਵਾਰੀਖ਼ ਫਰੋਲ ਲਵੋ , ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਇੱਕ ਕੌਮ ਨੇ ਦੂਜੀ ਕੌਮ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਏ , ਉਸ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਖੋਹੀ ਏ । ਤੁਸੀਂ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੇ ਹਬਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਲਵੋ , ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉੱਥੋਂ ਫੜ ਕੇ ਅਮਰੀਕਾ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ । ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਖੋਹ ਲਈ ਗਈ । ਅਰਬਾਂ ਨੇ ਮਿਸਰ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ , ਲਿਬੀਆ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ , ਤੇ ਹੋਰ ਕਈਆਂ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਨਾਫ਼ਿਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਈਰਾਨ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਵੇਖ ਲਵੋ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਅਰਬੀ ਵਿੱਚ ਨੇ । ਬੋ ਅਲੀ ਸੀਨਾ ਤੇ ਹੋਰ ਉਸ ਜਮਾਨੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵੱਡਿਆਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਅਰਬੀ ਵਿੱਚ ਈ ਲਿਖਿਆ ਏ । ਇੱਥੇ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਇਹ ਬੰਦੇ ਆਏ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਇੱਥੇ ਆਕੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਲਾਗੂ ਕਰ ਛੱਡੀ । ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਹੋਂਦੀਆਂ ਨੇ । ਇੱਕ ਤੇ ਇਹ ਪਈ ਹਕੂਮਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਂਦੀ ਏ ਜਿਹੜੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਕਰ ਸਕਣ , ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਾਬਤਾ ਉਹਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਣਿਆ ਰਹਵੇ । ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੋਂਦੀ ਏ ਕਿ ਜ਼ਬਾਨ ਇਸ ਤੋਂ ਖੋਹੀ ਜਾਂਦੀ ਏ ਪਈ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਣ । ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਵਾਨ , ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜਤ ਮੁੱਕ ਜਾਵੇ । ਜਦੋਂ ਉਹ ਧਰਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਮੁਕਾ ਦੇਣਗੇ ਤੇ ਬਾਕੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੀ ਮੁੱਕ ਜਾਣਗੀਆਂ । ਉਹ ਫਿਰ ਧਰਤੀ ਵੱਲ ਨਹੀਂ ਵੇਖਣਗੇ । ਉਹ ਫਿਰ ਵਿਲਾਇਤ ਵੱਲ ਵੇਖਣਗੇ , ਜਦੋਂ ਇੱਥੇ ਮੁਗਲ ਆਏ , ਉਦੋਂ ਇੱਥੇ ਵਿਲਾਇਤ ਕਾਬੁਲ ਸੀ । ਹੁਣ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਟਰਮੀਨੋਲੋਜੀ ਵਿੱਚ ਵਿਲਾਇਤ ਇੰਗਲੈਂਡ ਹੋ ਗਿਆ ਏ ਨਾ ਪਰ ਉਦੋਂ ਕਾਬੁਲ ਈ ਵਿਲਾਇਤ ਹੋਂਦਾ ਸੀ । ਜਦੋਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਆਏ ਉਦੋਂ ਲੰਦਨ ਵਿਲਾਇਤ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਲਾਰਡ ਮੈਕਾਲੇ ਨੇ 1835 ਈ.

ਵਿੱਚ ਆਖਿਆ ਸੀ ਪਈ ਜਦੋਂ ਇੱਥੇ ਅਸੀਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਨਾਫਿਜ਼ ਕਰਾਂਗੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਰੰਗ ਤੇ ਕਾਲੇ ਈ ਰਹਿਣਗੇ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਸਾਡੇ ਵਰਗਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ । ਜਦੋਂ ਇਹ ਸਾਡੇ ਵਰਗਾ ਹੋਏਗਾ ਇਹ ਵੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਰਲ ਜਾਣਗੇ , ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਸੌਖੇ ਇਹਨਾਂ ਤੇ ਹਕੂਮਤ ਕਰ ਸਕਾਂਗੇ । ਲਾਰਡ ਮੈਕਾਲੇ ਦੀ ਬੜੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਗੱਲ ਏ ।

ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੀ ਗੱਲ ਇੰਝ ਏ ਕਿ ਮਹਿਮੂਦ ਗਜ਼ਨਵੀ ਨੇ ਇੱਥੇ ਸਤਾਰਾਂ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ । ਉਹਦੇ ਪੁੱਤਰ ਮਸੂਦ ਗਜ਼ਨਵੀ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਥੇ ਆਕੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਨਾਫਿਜ਼ ਕੀਤੀ । ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਉਹਦੀ ਕੋਈ ਬਾਂਧ ਨਹੀਂ ਸੀ , ਉਹ ਆਪਣੀ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿੱਚ ਕਾਰ ਵਿਪਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ । ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਿਆ , ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਸਾਰੇ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਕਬਰ ਦੇ ਵੇਲੇ ਰਾਜਾ ਟੋਡਰ ਮੱਲ ਨੇ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ । ਉਹਦੇ ਵੇਲੇ ਜਿੰਨਾ ਰੈਵਿਨਿਊ ਰਿਕਾਰਡ ਹੋਂਦਾ ਸੀ ਜਿੰਨਾ ਦੂਜਾ ਨਿੱਕੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਕੰਮ ਹੋਂਦਾ ਸੀ ਉਹ ਸਾਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਲੋਕਲ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਂਦਾ ਸੀ । ਰਾਜਾ ਟੋਡਰ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਅਹਿ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਾਰੀ ਸਲਤਨਤ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਫ਼ਾਰਸੀ ਨੂੰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ । ਇਹੋ ਈ ਅੱਗੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਵੀ ਕੀਤਾ । ਉਹਨਾਂ ਆਕੇ ਧਰੋਹ ਇਹ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਕੱਲੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਈ ਨਹੀਂ ਉਰਦੂ ਵੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ । ਇੱਕ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਬਾਨ ਸੀ ਉਹ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਕਰਨੀ ਈ ਕਰਨੀ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਸਾਰੇ ਫ਼ਾਤਿਹ ਕਰਦੇ ਨੇ , ਪਰ ਉਰਦੂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਮਸਲਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਸੌ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਉੱਥੇ ਮੌਜੂਦ ਸਨ ਜਿੱਥੇ ਉਰਦੂ ਦਾ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਹੈ ਸੀ । ਉਰਦੂ ਕਹਿ ਲਉ ਯਾਂ ਹਿੰਦੀ ਕਹਿ ਲਉ । ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ ਤਾਂ ਹਿੰਦੀ ਏ ਤੇ ਜੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ ਤਾਂ ਉਰਦੂ ਏ । ਉਹ ਲੋਕ ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਸੌ ਸਾਲ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਜ਼ਮਾਏ ਹੋਏ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਟੁਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ । ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਵੀ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਓਦੋਂ ਵੀ ਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵਾਰ ਵਿੱਚ ਕੱਲੇ ਕੱਲੇ ਸੂਬੇ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਏ । ਦੱਸਿਆ ਏ ਫ਼ਲਾਣੇ ਫ਼ਲਾਣੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾਵਰ ਹੋਈਆਂ

ਸਨ । ਸੋ ਉਰਦੂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਸੌ ਸਾਲ ਤੋਂ ਆਜ਼ਮਾਈ ਹੋਈ ਜ਼ਬਾਨ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਵੀ ਸਾਡੇ ਸਿਰ ਮੜ੍ਹੀ ਗਈ । ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਜਦੋਂ ਇੱਥੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਆਏ ਸਨ ਸਾਡਾ ਲਿਟਰੇਸੀ ਰੇਟ ਸਤਾਰਾਂ ਫੀਸਦ ਸੀ । ਇਹ ਅਠਾਰਾਂ ਸੌ ਬਵੰਜਾ ਤਰਵੰਜਾ ਦੀ ਗੱਲ ਏ । ਜਦ ਕਿ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਵਿੱਚ 1805 ਈ. ਵਿੱਚ ਲਿਟਰੇਸੀ ਰੇਟ ਪੰਜ ਫੀਸਦ ਸੀ , ਓਬਰਡ ਦੀ ਬੜੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕਿਤਾਬ ਏ ਜਿਹਨੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਲਿਟਰੇਸੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਏ ।

ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਹਿਸਾਬ ਲਾਉ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿੱਥੇ ਖਲੋਤੇ ਹਾਂ । ਸਾਡੀ ਜ਼ਬਾਨ ਖੋਹ ਕੇ ਸਾਡੇ ਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਨਤੀਜਾ ਨਿੱਕਲਿਆ ਏ ਕਿ ਸਾਡੇ ਲਿਟਰੇਸੀ ਰੇਟ ਸਤਾਰਾਂ ਫੀਸਦ ਤੋਂ ਵੀ ਥੱਲੇ ਚਲਿਆ ਗਿਆ ਏ । ਤੁਸੀਂ ਵੇਖਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਫੌਜ ਜ਼ਫਰ ਮੌਜ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਬਣੇ ਹੋਏ ਨੇ । ਫੈਡਰਲ ਗੌਰਮਿੰਟ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਮਹਿਕਮਾ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਦਾ ਏ । ਪਰ ਸਾਡੀ ਲਿਟਰੇਸੀ ਵੱਧਦੀ ਨਹੀਂ ਪਈ । ਇਹਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਏ ਕਿ ਮੀਡੀਅਮ ਉਰਦੂ ਏ । ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂਦੀ ਏ । ਪਹਿਲਾਂ ਤੇ ਇਹ ਮੀਡੀਅਮ ਹੋਂਦੀ ਸੀ । ਹੁਣ ਮੀਡੀਅਮ ਉਰਦੂ ਏ । ਉਹ ਮੁੰਡੇ ਜਿਹੜੇ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਤੱਕ ਪੜ੍ਹਦੇ ਨੇ ਇੱਕ ਦੋ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਜੋ ਕੁਝ ਉਹਨਾਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਂਦਾ ਏ , ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਨੇ । ਜਿਹੜੇ ਅੱਗੇ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਉਹ ਜਦੋਂ ਛੱਡਦੇ ਨੇ ਉਹ ਵੀ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਨੇ । ਸਾਰਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾਡੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆਂਵਦਾ । ਨਤੀਜਾ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਏ ਕਿ ਲਿਟਰੇਸੀ ਰੇਟ ਥੱਲੇ ਤੋਂ ਥੱਲੇ ਆਂਵਦਾ ਜਾਂਦਾ ਏ ।

ਇਹਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿੱਚ ਸਿੰਧ ਦੀ ਲਿਟਰੇਸੀ ਰੇਟ ਦਿਨ ਬਦਿਨ ਵੱਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਏ , ਉੱਥੇ ਚਾਲੀ ਫੀਸਦ ਹੋ ਗਈ ਏ । ਸਾਡੇ ਇੱਥੇ ਯਾਰਾਂ ਫੀਸਦ ਏ । ਉੱਥੇ ਚਾਲੀ ਫੀਸਦ ਇਸ ਲਈ ਹੋ ਗਈ ਏ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਉਰਦੂ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਉਹ ਉਰਦੂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਨੇ , ਸਿੰਧੀ ਉਹ ਦੂਜੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਨੇ । ਜਦ ਕਿ ਸਿੰਧੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਸਿੰਧੀ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਨੇ , ਉਰਦੂ ਉਹਨਾਂ ਲਈ

ਦੂਜੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਆਂਵਦੀ ਏ । ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਉੱਥੇ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਲਈ ਉੱਥੇ ਲਿਟਰੇਸੀ ਵੱਧਣੀ ਹੀ ਵੱਧਣੀ ਏ ।

ਮਕਸੂਦ ਸਾਕਿਬ ... ਖਾਨ ਸਾਹਿਬ ਇਹ ਤੇ ਗੱਲ ਹੋਈ ਨਾ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਚਾਲੂ ਕੀਤੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿਹਾਰ ਦੀ ਜਿਹਦੀਆਂ ਖੱਟੀਆਂ ਅਸੀਂ ਖੱਟੀ ਬੈਠੇ ਆਂ , ਇਹ ਦੱਸੋ ਜਦੋਂ ਇਹ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿਹਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਇੱਥੇ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿਹਾਰ ਚਾਲੂ ਸੀ ਜਿਹਦੇ ਪਾਰੋਂ ਸਾਡੀ ਵਸੋਂ ਵਿਲਾਇਤ ਦੀ ਵਸੋਂ ਨਾਲੋਂ ਚੋਖੀ ਪੜ੍ਹੀ ਲਿਖੀ ਸੀ ...?

ਆਸਿਫ਼ ਖਾਨ ... ਸਾਡੇ ਇੱਥੇ ਜਿਹੜਾ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਸਿਸਟਮ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਟੁਰਿਆ ਆ ਰਹਿਆ ਸੀ ਉਹਦਾ ਨਾ ਸੀ ਗੁਰੂਕੁਲ ਸਿਸਟਮ । ਮਤਲਬ ਇਹ ਕਿ ਟੈਕਸਿਲਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਆਵਣ ਤੱਕ ਗੁਰੂਕੁਲ ਸਿਸਟਮ ਇੱਥੇ ਨਾਫਿਜ਼ ਰਹਿਆ । ਉਹਦੇ ਵਿੱਚ ਹੋਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਬੰਦਾ ਜਿਹੜਾ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਬੈਠਾ ਹੋਂਦਾ ਸੀ , ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਇਸ ਬੰਦੇ ਕੋਲ ਜਾਂਦੇ ਸੀ । ਕੋਈ ਅਦਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਂਦਾ , ਬੰਦਾ ਈ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਹੋਂਦਾ ਸੀ । ਜਿਹੜੇ ਮੁੰਡੇ ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੋਂਦੇ , ਉਹ ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਈ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਉਹਦੇ ਘਰ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਮੋਟੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਦਿਨ ਪਰ ਰਾਤ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਇਲਮ ਸਿੱਖਦੇ ਸਨ । ਇੱਥੇ ਤਾਲੀਮ ਪੂਰੀ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਕਸਬੇ ਚਲੇ ਜਾਣਾ । ਉੱਥੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਇਸੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਤਾਲੀਮ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨੀ । ਗੁਰੂਕੁਲ ਦਾ ਮਤਲਬ ਈ ਇਹ ਏ ਕਿ ਗੁਰੂ ਈ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਦੱਸਦਾ ਏ । ਟੈਕਸਿਲਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਅਠਾਰਾਂ ਇਲਮ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸੀ । ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਹਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਆਂ । ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕੋਈ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਆਲਮਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠ ਸੀ ਤੇ ਉੱਥੇ ਕੋਈ ਚੀਨ ਤੋਂ , ਕੋਈ ਈਰਾਨ ਤੋਂ , ਕੋਈ ਬਿਹਾਰ ਤੋਂ ਤੇ ਕੋਈ ਬੰਗਾਲ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹਨ ਆ ਰਹਿਆ ਹੋਂਦਾ ਸੀ । ਬਿਹਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਬੰਦਾ ਏ ਜੀਵਕ , ਉਹਨੇ ਉੱਥੇ ਤਿੱਬ ਪੜ੍ਹੀ ਕੋਈ ਸੱਤ ਸਾਲ ਤੱਕ । ਉਹਦੇ ਉਸਤਾਦ ਉਹਨੂੰ ਕਹਿਆ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਮੈਨੂੰ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਉਹ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤਾ ਏ , ਹੁਣ ਤੂੰ ਇਮਤਿਹਾਨ ਦੇ , ਤੇ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਵਾਪਿਸ ਜਾ । ਇਹ ਲੈ ਰੰਬਾ ਤੇ ਇਹ ਲੈ ਦਾਤਰੀ । ਤੂੰ ਪੰਜ ਮੀਲ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ

ਰਹਿਣਾ ਏ ਤੇ ਅਜਿਹੀ ਬੂਟੀ ਮੈਨੂੰ ਲਿਆ ਕੇ ਦੇਣੀ ਏ ਜਿਹਦੀ ਦਵਾਈ ਨਾ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੋਵੇ । ਉਸ ਬੰਦੇ ਨੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਚੱਕਰ ਕੱਟੇ ਤੇ ਅਖੀਰ ਰੰਬਾ ਦਾਤਰੀ ਲੈ ਕੇ ਪਰਤ ਆਇਆ ਤੇ ਆਖਿਓਸ ਮੈਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਕੋਈ ਬੂਟੀ ਨਹੀਂ ਲੱਭੀ ਜਿਹਦੀ ਦਵਾਈ ਨਾ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੋਵੇ । ਉਸਤਾਦ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਕਹਿਆ ਕਿ ਤੂੰ ਇਮਤਿਹਾਨ ਵਿੱਚ ਪਾਸ ਹੋ ਗਿਆਂ ਏਂ ਤੇ ਹੁਣ ਜਾ ਸਕਦਾ ਏਂ । ਜੀਵਕ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸ਼ਾਹੀ ਤਬੀਬ ਬਣ ਗਿਆ । ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਓਦੋਂ ਜੀਵੰਦੇ ਸਨ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਣ ਲਈ ਵੀ ਕਹਿਆ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਬੁੱਧ ਮੱਤ ਉੱਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਕਹਿਆ ਕਿ ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੋਂ ਘੱਟ ਤੇ ਇਸ ਜੀਵਕ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਤੋਂ ਚੋਖੇ ਲੋਕ ਬੁੱਧ ਮੱਤ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਹੋਏ ਨੇ । ਕਿਉਂ ਜੋ ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਯਾਰ ਇਹਨੂੰ ਵੀ ਵੇਖੀਂ ਜ਼ਰਾ । ਉਹਨੇ ਦਵਾਈ ਦੇਣੀ , ਮਰੀਜ਼ ਨੇ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਣਾ ਤੇ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਪੈਰ ਫੜ੍ਹ ਲੈਣੇ । ਬੁੱਧ ਮੱਤ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਜਾਤਕ ਦੇ ਨਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਏ ਕਿ ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਵੇਲੇ ਪੰਜ ਪੰਜ ਸੌ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਟੈਕਸਿਲਾ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੇ ਨੇ , ਸਾਡੇ ਗੁਰੂਕੁਲ ਸਿਸਟਮ ਹੇਠ । ਇਹ ਸਿਸਟਮ ਨਾ ਤਾਂ ਖਾਨਦਾਨ ਗੁਲਾਮਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਤੋੜਿਆ ਨਾ ਮੁਗਲਾਂ ਨੇ ਤੋੜਿਆ । ਉਹਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਹੁਕਮਰਾਨ ਖਾਨਦਾਨ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਇੱਥੇ ਆਕੇ ਖੋਲਿਆ । ਇਹ ਜਿਹੜਾ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਸਿਸਟਮ ਏ ਇਹ 1818 ਈ. ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਫ੍ਰਾਂਸ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਹੋਇਆ । ਮਗਰੋਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਹਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ । ਇੱਥੇ ਇਹ ਸਿਸਟਮ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ 1852 ਈ. ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ । ਪਹਿਲੇ ਓਥੇ ਵੀ ਜਿਹੜੇ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਹੋਂਦੇ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਇੱਥੇ ਮਸਜਿਦਾਂ ਸਨ ਯਾ ਬੰਦੇ ਸਨ ਇੰਝ ਈ ਦੂਜੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿੱਚ ਗਿਰਜੇ ਸਨ ਯਾ ਬੰਦੇ ਸਨ , ਜਿਹੜੇ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਸਨ ।

ਮਕਸੂਦ ਸਾਕਿਬ .... ਗੁਰੂਕੁਲ ਇੱਥੋਂ ਦਾ ਜੁੱਗਾਂ ਬੱਧੀ ਟੁਰਿਆ ਆਂਵਦਾ ਵਿਹਾਰ ਸੀ । ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਆਇਆਂ ਵੀ ਇਹ ਚਲਦਾ ਰਹਿਆ । ਮੁਸਲਮਾਨ

ਸ਼ਾਹੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਵਿਹਾਰ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਦਰਸ ਤੇ ਮਕਤਬ ਖੋਲੇ । ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਮਸੀਤਾਂ ਦੇ ਉੱਸਰਨ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਸੀ । ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਦੱਸੋ ਪਈ ਇਹਨਾਂ ਦਰਸਾਂ ਮਕਤਬਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਿਖਾਈ ਹੋਂਦੀ ਸੀ, ਉਹਦੀ ਬੋਲੀ ਅਰਬੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਹੋਂਦੀ ਯਾਂ ਓਸ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜੰਮੇ ਜਾਏ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬੋਲਦੇ ਵਰਤਦੇ ਤੇ ਜੀਵੰਦੇ ਸਨ । ਦੂਜਾ ਇਹ ਦੱਸੋ ਦਰਸਾਂ ਮਕਤਬਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਕੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ , ਕਿਹੜੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਹੋਂਦੀਆਂ ਸਨ ?

ਆਸਿਫ਼ ਖ਼ਾਨ .... ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਹੋਰਾਂ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਮਕਤਬ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਭਰਵੀਂ ਦੱਸ ਪਾਈ ਏ । ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਤਦ ਈ ਜਾ ਸਕਦਾ ਏ ਜੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਆਪਣੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ । ਜੇ ਲਫ਼ਜ਼ ਅਰਬੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਨੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਤਲਬ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿੱਚ ਈ ਦੱਸਿਆ ਜਾਏਗਾ ਤਾਂ ਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਰਬੀ , ਫ਼ਾਰਸੀ ਯਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਆਏਗੀ । ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਟਰੇਚਰ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਮਾਰਦੇ ਆਂ ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਜ਼ਮੂਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਨੇ ਤਿੱਬ ਦੀਆਂ ਵੀ ਨੇ ਤੇ ਕਿਰਾਇਤ ਉੱਤੇ ਵੀ । ਅਰਬੀ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਕਿਵੇ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਏ ਇਹ ਦੱਸਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੇ । ਮੈਂ ਤੇ ਸਮਝਨਾਂ ਓਸ ਵੇਲੇ ਸਭ ਕੁਝ ਪੰਜਾਬੀ ਰਾਹੀਂ ਈ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ।

ਮਕਸੂਦ ਸਾਕਿਬ ... ਪੰਜਾਬੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੰਮ ਸਰਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ , ਇਸ ਕਰਕੇ ?

ਆਸਿਫ਼ ਖ਼ਾਨ ..... ਹਾਂ ਜੀ ...।

?... ਇਹਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਬਣਾ ਕੇ ਵੀ ਰੁਤਬਾ ਮਰਾਤਬਾ ਤੇ ਉਭੜ ਬੋਲੀਆਂ ਨੂੰ ਈ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ , ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਵਸੋਂ ਦੇ ਅੰਦਰੀਂ ਲਾਹਣ ਲਈ ਵਰਤੀ ਗਈ । ਟੌਹਰ ਤੇ ਫਿਰ ਵੀ ਉਭੜ ਬੋਲੀਆਂ ਦਾ ਈ ਸੀ । ਉੱਤਮ ਲੋੜ ਤੇ ਉਭੜ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਪੜਣ ਲਿਖਣ ਨੂੰ ਈ ਮਿਥਿਆ ਗਿਆ । ਕੀ ਅਸੀਂ ਇਹ ਇਹ ਆਖ ਸਕਦੇ ਆਂ

ਕਿ ਓਦੋਂ ਦਾ ਮਿਥਿਆ ਹੋਇਆ ਇਹ ਵਰਤਾਰਾ ਈ ਅੱਗੇ ਆਕੇ ਉਰਦੂ ਬੋਲੀ ਦੇ ਕਬੂਲ ਕਰਨ ਦਾ ਮੂਲ ਬਣਿਆ ?

ਆਸਿਫ਼ ਖ਼ਾਨ ..... ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਇਤੇਫ਼ਾਕ ਕਰਨਾਂ ਕਿ ਇਹੋ ਗੱਲ ਈ ਅਗਲੇ ਵਿਗਾੜ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣੀ । ਅਸੀਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਵੇਖਦੇ ਰਹੇ ਆਂ । ਕਿਤਾਬਾਂ ਉਰਦੂ ਦੀਆਂ ਹੋਂਦੀਆਂ ਸਨ , ਮਾਸਟਰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਸਨ ਤੇ ਠੀਕ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਸਨ । ਪਰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੂਜੀ ਸੀ । ਉਭੜੀ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਚੌਥੀ ਪੰਜਵੀਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੁੰਡੇ ਪੜ੍ਹਨੋਂ ਨੱਸ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਚੌਥੀ ਪੰਜਵੀਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਂ ਪੜ੍ਹਨਾਂ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਨਾ ਲਿਖਣਾ । ਇਹਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂਦੀ , ਪੰਜਾਬੀ ਰਾਹੀਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂਦੀ । ਉਹ ਮੁੰਡੇ ਕਦੀ ਵੀ ਨਾ ਨੱਸਦੇ ਤੇ ਨਾ ਈ ਚਾਰ ਚਾਰ ਪੰਜ ਪੰਜ ਜਮਾਤਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵੀ ਅਨਪੜ੍ਹ ਰਹਿੰਦੇ । ਇਹਦੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਿਸਾਲ ਮੈਂ ਦਿੰਨਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਘਰਾਂ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਸੱਤਵੀਂ ਅੱਠਵੀਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਵੀ ਖ਼ਤ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਸਕਦੀਆਂ । ਉਹ ਵੀ ਦੂਜਿਆਂ ਤੋਂ ਖ਼ਤ ਲਿਖਵਾਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ । ਹੁਣ ਖ਼ਤ ਲਿਖਣੇ ਹੋਂਦੇ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਖ਼ਸਮਾਂ ਨੂੰ । ਨਾਂ ਉਹ ਗੱਲ ਦੱਸ ਸਕਦੀਆਂ ਜੇ ਕੀ ਲਿਖਣਾ ਏ ਤੇ ਨਾਂ ਓਹ ਲਿਖਾ ਸਕਦੀਆਂ ਨੇ । ਇਹਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਸਿੱਖ ਔਰਤਾਂ , ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਪੰਜਾਬੀ ਹਰਫ਼ ਈ ਸਿੱਖਣੇ ਹੋਂਦੇ ਸੀ । ਉਹ ਗੋਹਾ ਬੱਪਦੀਆਂ ਆਕੇ ਆਪਣੇ ਖ਼ਸਮ ਨੂੰ, ਜਿਹੜਾ ਬਸਰੇ ਗਿਆ ਹੋਂਦਾ ਸੀ ਕਮਾਵਣ , ਖ਼ਤ ਲਿਖ ਲੈਂਦੀਆਂ ਸਨ ਆਪ ਈ । ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਧਰੋਹ ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਜੋਗੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ ਸਾਂ । ਗੁਰਮੁਖੀ ਸਿੱਖ ਮਰਦ ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਮਜ਼ਹਬੀ ਰਸਮ ਅਲਖ਼ਤ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ । ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਸਲੋਂ ਸਾਦਾ ਜਿਹਾ ਰਸਮ ਅਲਖ਼ਤ ਸੀ , ਸਿੱਖ ਔਰਤਾਂ ਇਹ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਖ਼ਤ ਪੱਤਰ ਲਿਖ ਲੈਂਦੀਆਂ ਸਨ ਜਦੋਂ ਸਾਡੀਆਂ ਅੱਠ ਅੱਠ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ ।

ਮਕਸੂਦ ਸਾਕਿਬ .... ਮਕਤਬਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਰੀ ਜ਼ਬਾਨ ਈ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਯਾਂ ਹੋਰ ਇਲਮ ਵੀ । ??

ਆਸਿਫ਼ ਖ਼ਾਨ ..... ਵੇਖੋ ਜੀ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਤੇ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸਨ ਉਹ ਮੁੱਢਲੀ ਸਟੇਜ ਤੇ ਪੜ੍ਹਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ । ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤਿੱਬ , ਜੋਤਿਸ਼, ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਤੇ ਰਾਜਗਿਰੀ ਜਿਹੇ ਹੁਨਰ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਮੈਂ ਦੱਸਿਆ ਏ ਕਿ ਟੈਕਸਿਲਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਅਠਾਰਾਂ ਇਲਮ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਟੈਕਸਿਲਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਇਲਮ ਮੁੱਕ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਗਏ । ਪੀੜੀਉਂ ਪੀੜੀ ਅੱਗੇ ਟੁਰਦੇ ਆਏ ਸਨ । ਸਿਕੰਦਰ-ਏ-ਆਜ਼ਮ ਤੋਂ ਟੈਕਸਿਲਾ ਦੇ ਇੱਕ ਗਿਆਨੀ ਨੇ ਜਿਹੜੇ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛੇ , ਉਹੋ ਸਵਾਲ ਸਾਨੂੰ ਮੀਆਂ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਸੈਫੁਲ ਮਲੂਕ ਵਿੱਚ ਬਦਲੀ ਅਲਜ਼ਮਾਲ ਦਾ ਪਿਉ ਪੁੱਛਦਾ ਵਿਖਾਲੀ ਦਿੰਦਾ ਏ । ਇਹਦਾ ਮਤਲਬ ਏ ਇਹ ਸਵਾਲ ਸਿਕੰਦਰ-ਏ-ਆਜ਼ਮ ਦੇ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਟੁਰੇ ਆਉਂਦੇ ਨੇ ।

ਮਕਸੂਦ ਸਾਕਿਬ ... ਸਾਡੇ ਬਾਬੇ ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਕੋਲ ਜਿਹੜਾ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦਾ ਗਿਆਨ ਏ , ਇਹ ਗਿਆਨ ਕਿੱਥੋਂ ਆਇਆ , ਇਹਦੇ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕੁਝ ਦੱਸਦੇ ਚੱਲੋ ?

ਆਸਿਫ਼ ਖ਼ਾਨ .... ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਹੋਵੇ , ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਯਾਂ ਬੁੱਲੇ ਸ਼ਾਹ ਹੋਵੇ ਸਾਰਿਆਂ ਬਾਬਿਆਂ ਨੇ ਬੋਲੀ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਈ ਲਈ ਸੀ । ਕੱਲ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਬੰਦਾ ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਦੀ ਇੱਕ ਸਤਰ ਦੇ ਮਾਇਨੇ ਪੁੱਛਦਾ ਪਿਆ ਸੀ “ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਲੋੜੀਏ , ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਜ਼ੀਰਾਂਦ” ਕਿ ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਬਰ ਹੌਂਸਲਾ ਰੁੱਖਾਂ ਵਾਲਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਏ । ਰੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਭਾਵੇ ਕੋਈ ਜਿੰਨੇ ਮਰਜ਼ੀ ਵੱਟੇ ਰੋੜੇ ਮਾਰੇ , ਉਹ ਛਾਂ ਤੇ ਫਲ ਈ ਦਿੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਨੇ । ਹੁਣ ਜਿਹੜਾ ਬੰਦਾ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਜ਼ੀਰਾਂਦ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਏ , ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਾਣੀ ਹਵਾ , ਰੁੱਤਾਂ ਮੌਸਮ ਰੁੱਖਾਂ ਬੂਟਿਆਂ ਸਣੇ ਪੂਰੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਸਮਝ ਏ । ਉਹਨੇ ਆਪਣਾ ਸਮਾਜ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੰਢਾਇਆ ਹੋਇਆ ਏ । ਤਾਂ ਜਾਕੇ ਉਹ ਇੱਡੀ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਏ , ਇਹੋ ਈ ਬੋਲੀ ਦੀ ਸਮਝ ਏ , ਬੋਲੀ ਦਾ ਆਵਣ ਏ ।

ਮਕਸੂਦ ਸਾਕਿਬ ... ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਇੱਥੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਛੇਕ ਕੇ ਉਭੜ੍ਹ ਬੋਲੀ ਰਾਹੀਂ ਜਿਹੜਾ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਿਖਾਈ ਦਾ ਵਿਹਾਰ ਚਾਲੂ ਕੀਤਾ ਉਹਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸੱਚੀਂ ਮੁੱਚੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਵਣ ਲਿਖਾਵਣ ਸੀ ਯਾਂ ਕੁਝ ਹੋਰ .... ?

ਆਸਿਫ਼ ਖ਼ਾਨ .... ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਫਿਰ ਮੈਕਲੋਡ ਵਾਲੀ ਚਿੱਠੀ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਾਂਗਾ । ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਕਹਿਆ ਕਿ ਇਹ ਸਾਡੀ ਸਿਆਸੀ ਲੋੜ ਏ ਪਈ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਖੋਹੀ ਜਾਏ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜੀਆਂ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ । ਇਹਦੇ ਪਿੱਛੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿਆਸੀ ਲੋੜਾਂ ਬੜੀਆਂ ਉੱਘੜਵੀਆਂ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਇੱਥੇ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਧਾੜਵੀ ਆਏ , ਉਹ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਈ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਏ ,ਪਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁਫ਼ਾਦ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਹੇ । ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਢੇਵਾ ਢੇਵੀ ਦਾ ਸੀ । ਯਾਨਿ ਇੱਧਰੋਂ ਕੱਚਾ ਮਾਲ ਲੈ ਜਾਣਾ ਤੇ ਉੱਧਰੋਂ ਲੈ ਆਣਾ । ਜਿਹੜੀ ਸ਼ੈਅ ਇੱਥੋਂ ਇੱਕ ਰੁਪਏ ਦੀ ਸੇਰ ਲਈ ਏ ਉਹ ਪੰਜਾਹ ਰੁਪਏ ਦੀ ਸੇਰ ਇੱਧਰ ਵਾਪਿਸ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਏ। ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਦਿਆਂ ਹੀ ਸਾਰਾ ਵਿਹਾਰ ਬਣਾਇਆ । ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਿਖਾਈ ਦੇ ਨਾਲ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਇਹੋ ਈ ਲੋੜਾਂ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ।

ਮਕਸੂਦ ਸਾਕਿਬ .... ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਏ ਬੜਾ ਲੱਭਲਭਾ ਕੇ ,ਕਿਉਂ ਜੁ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਇੱਥੇ ਸੌਖੇ ਹੱਥੀਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਪਈ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਆਮ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਥਾਂ ਉਰਦੂ ਨੂੰ ਵਸੀਲਾ ਬੋਲੀ ਮਿੱਥਿਆ , ਉਹਨਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬੜੀਆਂ ਬਹਿਸਾਂ ਕਰਵਾਈਆਂ ਪਈ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਿਖਾਈ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਏ ਉਰਦੂ ਨੂੰ ਯਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ । ਇਹ ਬਹਿਸਾਂ ਹੈ ਤੇ ਐਂਵੇ ਗੋਂਗਲੂਆਂ ਤੋਂ ਮਿੱਟੀ ਝਾੜਣ ਲਈ ਸਨ । ਬੋਲੀ ਜਿਹੜੀ ਵੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਮਿੱਥਣੀ ਸੀ , ਉਹਦੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਈ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਫਿਰ ਵੀ ਇਹਦੇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਖਾਦੇ ਪੀਂਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਈ ਚੰਗੀ ਭਾਖਿਆ ਕੱਢੀ । ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਉਰਦੂਆਂ ਹਿੰਦੀਆਂ ਦਾ ਹੇਜ਼ ਕੁਝ ਬਹੁਤਾ ਈ ਚਿੰਬੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਤੁਹਾਡੇ ਖਿਆਲ ਵਿੱਚ ਆਪਣਿਆਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਇਸ ਧਰੋਹ ਦੇ ਕਾਰਣ ਕੀ ਸਨ ... ?

ਆਸਿਫ਼ ਖ਼ਾਨ .... ਇਹ ਮਸਲਾ ਸਿੱਧਾ ਜਿਹਾ ਏ । ਸਵਾਲ ਤੇ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿੰਨ੍ਹਾ ਨੇ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੇ ਬਰਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਬਿਆਨ ਦਿੱਤੇ, ਜਿੰਨ੍ਹਾ ਨੇ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੇ ਬਰਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਉਭਤ ਬੋਲੀ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ , ਉਹ ਕੌਣ ਲੋਕ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੁਫ਼ਾਦ ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ , ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਯਾਂ ਬਾਹਰ ਦੀ ਬੋਲੀ ਨਾਲ । ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਸੀ ਯਾਂ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਓਪਰੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਸੀ । ਇਹ ਬੜੀ ਉੱਘੜਵੀਂ ਗੱਲ ਏ ਤੇ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੀ ਗੱਲ ਏ । ਇੱਥੋਂ ਈ ਅੰਦਾਜ਼ਾਂ ਅਸੀਂ ਪਿਛਲੀ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਲਾ ਸਕਦੇ ਆਂ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਰਕਾਰ ਉਹ ਈ ਲਸਾਨੀ ਪਾਲਿਸੀ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ ਏ , ਜਿਹੜੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਬਣਾਈ ਸੀ । ਇਹ ਪਾਲਿਸੀ ਬਣਾਵਣ ਲੱਗਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਸੀ ... ? ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਸੀ ? ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੁੱਛਿਆ । ਪਾਲਿਸੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਬਣਾਈਆਂ ਜਿਹੜੇ ਪਹਿਲੇ ਈ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸਨ , ਜਿਹੜੇ ਪਹਿਲੇ ਈ ਇਹਨਾਂ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਤੇ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਿਲ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਸਿਰਾਂ ਤੇ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ , ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਅਯੂਬ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਵੇਲੇ ਡਾਕਟਰ ਅਖ਼ਤਰ ਹੁਸੈਨ ਰਾਏਪੁਰੀ ਨੇ ਨੋਟ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਜਨਾਬ ਸਾਰੇ ਮੁਲਕ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਰੱਖਣ ਲਈ ਤੇ ਕੌਮੀ ਯਕਜ਼ਹਿਤੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇੱਕੋ ਗੱਲ ਦੀ ਲੋੜ ਏ ਕਿ ਇੱਥੇ ਸਭ ਪਾਸੇ ਉਰਦੂ ਨਾਫ਼ਿਜ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ । ਉਹ ਨੋਟ ਸੈਕਟਰੀ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਤੇ ਵਜ਼ੀਰ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਅਯੂਬ ਖ਼ਾਨ ਕੋਲ ਗਿਆ ਤੇ ਅਯੂਬ ਨੇ ਕਹਿਆ ਕਿ ਇਹਦੇ ਉੱਤੇ ਫੌਰਨ ਅਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ । ਸਾਡੇ ਇੱਥੇ ਪੰਜਾਬ , ਬਲੋਚਿਸਤਾਨ ਤੇ ਸਰਹੱਦ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਿਸਟਮ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਈ ਨਾਫ਼ਿਜ਼ ਸੀ ਪਰ ਸਿੰਧ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਸਿੰਧ ਵਿੱਚ ਸਿੰਧੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉੱਥੇ ਵੀ ਇਹੋ ਈ ਸਿਸਟਮ ਨਾਫ਼ਿਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਬੰਗਾਲ ਤੇ ਵੀ ਇਹੋ ਈ ਨਾਫ਼ਿਜ਼ ਸੀ । ਸਿੱਟਾ ਕੀ ਨਿੱਕਲਿਆ , ਸਿੰਧੀਆਂ ਨੇ ਇਹਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਤਹਿਰੀਕ ਚਲਾਈ । ਜੀ.ਐੱਮ. ਸਈਦ ਵੱਡਾ ਲੀਡਰ ਤੇ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਈ ਸੀ , ਪਰ ਇਸ ਤਹਿਰੀਕ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਡਾ ਲੀਡਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ । ਉਹਨੇ ਇਸ ਤਹਿਰੀਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਲੈ ਲਿਆ । ਫਿਰ ਉੱਥੇ ਅਦਬੀ ਸੰਗਤਾਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ , ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਮਸਲਾ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਲਿਆ ਤੇ ਪਿੰਡ ਪਿੰਡ ਸ਼ਹਿਰ ਸ਼ਹਿਰ

ਚਲਾਇਆ । ਪਰ ਅਸਲ ਤਹਿਰੀਕ ਜਿਹੜੀ ਏ ਉਹ ਜੀ.ਐੱਮ.ਸਈਦ ਨੇ ਮੋਰੋ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਹ ਇਸੇ ਤਹਿਰੀਕ ਤੋਂ ਕੌਮ ਪਰਸਤ ਲੀਡਰ ਬਣਿਆ ਯਾਨਿ ਜ਼ਬਾਨ ਦੀ ਤਹਿਰੀਕ ਤੋਂ । ਇਸ ਤਹਿਰੀਕ ਵਿੱਚ ਬੰਦੇ ਵੀ ਮਰੇ ਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਹੋਇਆ । ਆਖਿਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਉਹ ਹੁਕਮ ਵਾਪਿਸ ਲੈਣਾ ਪਿਆ । ਇੱਧਰ ਦੂਜਿਆਂ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਇਹ ਹੁਕਮ ਚਲਦਾ ਸੀ , ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਵੀ ਚਲਦਾ ਰਹਿਆ । ਜਿਹੜੇ ਮੇਰੇ ,ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਲੋਕ ਸਨ , ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨਾ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਸੁਰਤ ਸੀ ,ਜਿਹੜੇ ਜ਼ਬਾਨ ਬਾਰੇ ਸੁਚੇਤ ਹੈ ਸਨ । ਉਹ ਓਦੋਂ ਵੀ ਇਹਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਰੌਲਾ ਪਾ ਰਹੇ ਸਨ , ਉਹ ਹੁਣ ਵੀ ਰੌਲਾ ਪਾਂਦੇ ਪਏ ਨੇ । ਫਿਰ ਵੀ ਰੌਲਾ ਪਾਂਦੇ ਰਹਿਣਾ ਏ । ਪਰ ਜਿਹੜੀ ਉੱਤੇ ਬੈਠੀ ਹੋਈ ਬਿਊਰੋਕ੍ਰੇਸੀ ਏ , ਜਿਹੜੀ ਇਹਦੇ ਰਾਹੀਂ ਉੱਤੇ ਆਈ ਹੋਈ ਏ ,ਉਹਨੇ ਨਹੀਂ ਚੱਲਣ ਦੇਣੀ । ਕਿਉਂ ਜੁ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤੇ ਸਾਰੀ ਖੱਟੀ ਕਮਾਈ ਇਹੋ ਈ ਏ । ਇਸੇ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਉਹ ਅਗਾਂਹ ਵਧੇ ਹੋਏ ਨੇ ਤੇ ਵਧਦੇ ਪਏ ਨੇ । ਤੁਸੀਂ ਵੇਖੋ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ ਮੈਂ ਪੰਜਾਬੀ ਅਦਬ ਦੇ ਐਡੀਟੋਰੀਅਲ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਏ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਈਏ ਕਿ 1880 ਦੇ ਹੰਟਰ ਕਮਿਸ਼ਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਕਮਿਸ਼ਨ , ਫ਼ਜ਼ਲੁਰ ਰਹਿਮਾਨ ਕਮਿਸ਼ਨ ਤੱਕ ਨੂੰ ਵੀ ਭੁੱਲ ਜਾਈਏ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਮਸਲੇ ਤੇ ਕੀ ਕਹਿਆ ਏ ਯਾਂ ਯੂਨੈਸਕੋ ਨੇ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਮਸਲੇ ਉੱਤੇ ਕੀ ਕਹਿਆ ਏ । ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਈਏ , ਮੌਜੂਦਾ ਹੁਕਮਰਾਨ ਜ਼ਿਆ-ਉਲ-ਹੱਕ (ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਗੱਲਬਾਤ ਫੀਤੇ ਬੰਦ ਕੀਤੀ ਗਈ , ਓਸ ਵੇਲੇ ਜਰਨਲ ਜ਼ਿਆ-ਉਲ-ਹੱਕ ਗੱਦੀ ਉੱਤੇ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਸੀ) ਵੇਲੇ ਦੋ ਦੋ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਪਾਲਿਸੀਆਂ ਦਾ ਐਲਾਨ ਹੋਇਆ ਇੱਕ 1947 ਵਿੱਚ , ਦੂਜੀ 1985 ਵਿੱਚ , ਉਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਜ਼ਿਹ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਏ ਕਿ ਤ੍ਰੀਜ਼ੀ ਜ਼ਮਾਤ ਤੱਕ ਮਾਦਰੀ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿੱਚ ਤਾਲੀਮ ਹੋਵੇਗੀ । ਇਹ ਕੋੜੇ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਹੁਕਮਰਾਨ ਦੀ ਪਾਲਿਸੀ ਏ , ਉਹਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਸਭ ਕੁਝ ਸੀ । ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਇਹ ਪਾਲਿਸੀਆਂ ਨਹੀਂ ਨਾਫਿਜ਼ ਕਰਵਾ ਸਕਿਆ । ਕਿਉਂ ਜੋ ਨੌਕਰਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਖੱਟੀ ਈ ਇਹੋ ਨਿਜ਼ਾਮ ਏ ਜਿਹਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਲ ਔਲਾਦ ਨੂੰ ਉੱਤੇ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਏ ।

ਮਕਸੂਦ ਸਾਕਿਬ .... ਤੁਹਾਡੇ ਕਹਿਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਏ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਉਰਦੂ ਲਾਣ ਵੇਲੇ ਵੀ ਇੰਝ ਦੇ ਈ ਲੋਕ ਸਨ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ । ਖਲਕਤ ਕੋਲੋਂ ਤੇ ਉਦੋਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਿਆ ਗਿਆ ?

ਆਸਿਫ਼ ਖ਼ਾਨ .... ਹਾਂ ਹਾਂ , ਅਸਲ ਤੇ ਗੱਲ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਈ ਸੀ । ਉਦੋਂ ਵੀ ਇੰਝ ਦੀ ਨੌਕਰਸ਼ਾਹੀ ਵਰਗੇ ਈ ਲੋਕ ਸਨ ਜਿਹੜੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁਨਸ਼ੀ ਮਸਦੀ ਸਨ , ਜਿਹੜੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਰਾਅਤ ਯਾਫ਼ਤਾ ਤਬਕਾ ਸਨ । ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁਫ਼ਾਦ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨਾਲ ਧਰੋਹ ਵਿੱਚ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ । ਮਿਸਾਲਨ ਲਿਟਜ਼ਰ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਏ ਕਿ ਇੱਥੇ ਲਹੌਰ , ਗੁੱਜਰਾਂਵਾਲੇ , ਅਮਰਸਰ ਜਿਹੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਰਦੂ ਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਲੋਕਾਂ ਰੌਲਾ ਪਾਇਆ ਤੇ ਵਿਖਾਲੇ ਕੀਤੇ । ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਡੰਡੇ ਮਾਰੇ ਗਏ । ਲੋਕੀਂ ਉਰਦੂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ , ਆਪਣੀ ਜ਼ਬਾਨ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ । ਪਰ ਇਹ ਜਿਹੜਾ ਮਰਾਅਤ ਯਾਫ਼ਤਾ ਤਬਕਾ ਸੀ , ਇਹ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਰਹਿਆ । ਇਹ ਪਿੱਛੇ ਜਿਹੇ ਡਾਕਟਰ ਵਹੀਦ ਕੁਰੈਸ਼ੀ ਦੇ ਮੁਕਤਦਰਾਹ ਕੌਮੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨੇ ਐਸੇ ਮੌਜੂਆ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਛਾਪੀ ਏ ਉਹਦੇ ਤੋਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਏਗਾ ਕਿ ਕਿਹੜੇ ਬੰਦੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਰਦੂ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕੀਤੀ ਤੇ ਕਿਹੜੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਰਦੂ ਦੀ ਮੁਖ਼ਾਲਫ਼ਤ ਕੀਤੀ । ਮਿਸਾਲਨ ਝੰਗ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮੁਖ਼ਾਲਫ਼ਤ ਕੀਤੀ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਉਰਦੂ ਕਾਹਦੇ ਲਈ ਲਾਗੂ ਪਏ ਕਰਦੇ ਓਂ । ਜਿਹੜੇ ਲਹੌਰ ਯਾਂ ਦੂਜੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਸਨ ਯਾ ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਸਨ , ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦੁਰ ਤੇ ਨਵਾਬ ਬਹਾਦੁਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਲੋਕ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਹਿਆ ਕਿ ਉਰਦੂ ਦੇ ਨਾਲ ਦੀ ਤੇ ਚੰਗੀ ਜ਼ਬਾਨ ਈ ਕੋਈ ਨਹੀਂ , ਪੰਜਾਬੀ ਕੀ ਏ । ਡਾਕਟਰ ਗੁਲਾਮ ਹੁਸੈਨ ਜੁਲਫ਼ਿਕਾਰ ਦੇ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪਟੀਸ਼ਨਜ਼ ਇੱਕ ਜਿਲਦ ਵਿੱਚ ਛਾਪੀਆਂ । ਦੋ ਜਿਲਦਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਨੇ , ਓਨੀਆਂ ਈ । ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਤੇ ਮੁਖ਼ਾਲਫ਼ਤ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ।

ਮਕਸੂਦ ਸਾਕਿਬ ... ਸਾਡੇ ਇੱਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਥਾਂ ਉਰਦੂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਿਖਾਈ ਦੀ ਬੋਲੀ ਏ , ਸਕੂਲੇ ਵਤਦਿਆਂ ਈ ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਲਫਜ਼ ਛੁੜਾਏ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਜਿਹੜੇ ਉਹ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿੱਖ ਕੇ ਆਂਦੇ ਨੇ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੇ ਵਸੇਬ ਨਾਲ , ਆਪਣੇ ਆਲ ਦੁਆਲੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਬਣੀ ਹੁੰਦੀ ਏ । ਇਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹਾਂ ਵਿੱਚ ਉਭਤ ਲਫਜ਼ ਭਰੇ ਜਾਂਦੇ ਨੇ । ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਭਤ ਲਫਜ਼ ਪੜ੍ਹਣ ਤੇ ਲਿਖਣ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿਖਾਈ ਜਾਂਦੀ ਏ , ਤੇ ਇਸ ਜਾਚ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਈ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਬੰਦਾ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਂਦਾ ਏ । ਸਾਰੇ ਤੇ ਆਲਿਮ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦੇ । ਆਲਿਮ ਤੇ ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਈ ਹੋਣਾ ਹੋਂਦਾ ਏ । ਹੁਣ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਲਿਖਿਆਂ ਕੋਲ ਹੋਂਦੀ ਤੇ ਜਾਚ ਈ ਏ । ਇੰਨੀ ਕੁ ਜਾਚ ਜਿਹਦੇ ਨਾਲ ਉਹ ਲਫਜ਼ ਝਰੀਟ ਲੈਂਦੇ ਨੇ ਤੇ ਲਫਜ਼ ਉਠਾ ਲੈਂਦੇ ਨੇ । ਇਹਦੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਨੇ ਨਾਂ ਹੋਂਦਾ । ਅੱਗੋਂ ਜਿਹੜੇ ਲਫਜ਼ ਉਹ ਛੇੜਦੇ ਤੇ ਉਠਾਉਂਦੇ ਨੇ , ਉਹਦੇ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਇਲਮ ਵੜਿਆ ਹੋਂਦਾ , ਇਹਦੇ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਤੇ ਭੁਲੇਖਾ ਹੋਵੇ , ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਦਾਨੇ ਬੀਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤੇ ਕੋਈ ਭੁਲੇਖਾ ਨਹੀਂ ਨਾ । ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਹਨਾਂ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਲਿਖਿਆਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਏ ਤਾਂ ਇਹ ਆਖਦੇ ਨੇ ਜ਼ਮਾਨਾ ਕਿੱਥੇ ਦਾ ਕਿੱਥੇ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਏ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਪਈ ਹੋਈ ਏ । ਉਸਾਰੀ ਨਹੀਂ ਜੇ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਤੁਸੀਂ । ਇਹ ਦੱਸੋ ਕਿ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਲਿਖਿਆਂ ਉਸਾਰੀ ਹੋਂਦੀ ਏ ਯਾਂ ਡਿਗੋਂਦੀ ਏ ।

ਆਸਿਫ਼ ਖ਼ਾਨ ... ਪਹਿਲੇ ਅਸੀਂ ਦੂਜੇ ਮੁਲਕਾਂ ਤੋਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਲੈਂਦੇ ਆਂ । ਤੁਸੀਂ ਵੇਖਿਆ ਹੋਏਗਾ ਕਿ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਲਾਤੀਨੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੀ , ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਓਥੇ ਲਾਤੀਨੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਹੀ ਏ ਓਥੇ ਸੈਕਸ਼ਪੀਅਰ ਤੇ ਉਹਦੇ ਵਰਗੇ ਦੂਜੇ ਲਿਖਿਆਰ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਏ । ਰੂਸ ਦੇ ਵਿੱਚ ਫ੍ਰੈਂਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੀ ਉੱਥੇ ਗੋਰਕੀ , ਟਾਲਸਟਾਏ ਵਰਗਾ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਨਹੀਂ ਜੰਮਿਆ । ਸਾਡੇ ਜਦੋਂ ਇੱਥੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਬਾਨ ਹੈ ਸੀ ਉਹਨੂੰ ਇੱਡਾ ਮਾਰੂ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਿਆ । ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਵੀ ਹੈ ਸੀ, ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ , ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ , ਬਾਹੂ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਤੇ ਖਵਾਜਾ ਫਰੀਦ ਵਰਗੇ ਵੀ ਹੈ ਸਨ । ਹੁਣ ਐਡੇ ਵੱਡੇ ਬੰਦੇ ਪੈਦਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ । ਮੈਂ ਲਿਟਰੇਚਰ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ

ਪਿਆਂ । ਇਹਦੇ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਦੂਜੇ ਵਸੇਬ ਨੂੰ ਵੇਖ ਸਕਨੇ ਆਂ । ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਇਸ ਉੱਸਰੇ ਹੋਏ ਉਸਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਏ ਇਹ ਮਸਨੂਈ ਏ । ਹਕੀਕੀ ਇਲਮ ਜਿਹੜਾ ਏ ਉਹ ਤਦੇ ਈ ਆਏਗਾ ਜਦੋਂ ਇੱਥੇ ਸਾਡੀ ਜ਼ਬਾਨ ਲਾਗੂ ਹੋਏਗੀ । ਤੁਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸਾਨੀਅਤ ਉੱਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਓਂ । ਉਹ ਕਿਤਾਬਾਂ ਕੀ ਨੇ । ਚਿੰਨ ਚਾਰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਤੇ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਈ । ਬੁਨਿਆਦੀ ਇਲਮ ਕੋਈ ਨਹੀਂ । ਬੁਨਿਆਦੀ ਇਲਮ ਤਦੇ ਈ ਆ ਸਕਦਾ ਏ ਜੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਬਾਨ ਓਸ ਇਲਮ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਜ਼ਮ ਕਰੇ ਉਹਨੂੰ ਹੰਢਾਵੇ , ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬੇ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਵੇ ਤੇ ਫਿਰ ਤੇ ਕਿਸੀ ਵੀ ਮੌਜੂਅ ਉੱਤੇ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਏ । ਇਹਦੇ ਤੋਂ ਅੱਡ ਜਿਹੜਾ ਇਲਮ ਹੋਏਗਾ ਉਹ ਸਾਰਾ ਓਪਰਾ ਤੇ ਪੇਤਲਾ ਤੇ ਰੱਟੇ ਦਾ ਇਲਮ ਹੋਏਗਾ । ਤੁਸੀਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹ ਲਉ , ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਾੜ੍ਹ ਸਾਫ਼ ਨਜ਼ਰ ਆਵਣਗੇ । ਉਹ ਇਸ ਲਈ ਨਜ਼ਰ ਆਵਣਗੇ ਜੋ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜੋ ਅਸਲ ਗੱਲ ਕੀ ਏ । ਅਸਲ ਗੱਲ ਉਹਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਆਂਦੀ । ਉਹ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰਦਾ ਏ , ਪੇਤਲਾ ਪੇਤਲਾ ਕਰਦਾ ਏ ਤੇ ਪਾੜ ਤੇ ਆਪੇ ਈ ਹੋਣਗੇ ।

ਦੂਜੇ ਮੁਲਕਾਂ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਲੈ ਲਉ । ਉਹਨਾਂ ਜਦੋਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਬਾਨ ਅਪਣਾਈ ਓਦੋਂ ਈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇੰਜੀਨਿਅਰ ਤੇ ਸਾਇੰਸਦਾਨ ਪੈਦਾ ਹੋਏ , ਓਦੋਂ ਈ ਅਦੀਬ ਤੇ ਕਲਾਕਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋਏ । ਹੁਣ ਸਾਇੰਸ ਏ । ਸਾਡੇ ਬੰਦੇ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ । ਕਿਸੇ ਵੀ ਮੁਲਕ ਦੇ ਬੰਦੇ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ । ਇਹ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਏ । ਫਲਾਣੀ ਕੌਮ ਦੀ ਬਣਾਈ ਸ਼ੈਅ ਇੰਨੇ ਔਂਸ ਹੋਂਦੀ ਏ ਤੇ ਫਲਾਣੀ ਕੌਮ ਦੀ ਬਣਾਈ ਸ਼ੈਅ ਇੰਨੇ ਔਂਸ ਹੋਂਦੀ ਏ । ਇਹ ਅਸਲੋਂ ਸਾਮਰਾਜੀ ਗੱਲ ਏ । ਸਮਝਦਾਰ ਹੀਰੇ ਬੰਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੌਮ ਦੇ ਘੱਟ ਨਹੀਂ । ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਮਾਰ ਇੱਥੋਂ ਖਾਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਲਮ ਹੋਠਾਂ ਨੇ ਫੈਲਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਏ । ਅਸੀਂ ਏ ਬੀ ਸੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਆਂ । ਉਹ ਡਾਰਵਿਨ ਦੀਆਂ ਥਿਊਰੀਆਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਪਏ ਨੇ । ਯਾਂ ਅਸੀਂ ਇੱਥੇ ਫਿਜ਼ਿਕਸ ਦੇ , ਮੈਕਸਵੈੱਲ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਪੜ੍ਹਦੇ ਪਏ ਆਂ ਓਹ ਆਈਨਸਟਾਈਨ ਤੋਂ ਵੀ ਅੱਗੇ ਲੰਘ ਗਏ ਨੇ । ਉਹਨਾਂ ਉਹਦੀਆਂ ਵੀ ਗਲਤੀਆਂ ਕੱਢ ਦਿਤੀਆਂ ਨੇ ਹਾਲਾਂ ਉਹਦੇ ਜਿੱਡਾ

ਸਾਇੰਸਦਾਨ ਦੁਨੀਆਂ ਨੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ , ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਉਹਦੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਗਲਤੀਆਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤੀਆਂ ਨੇ । ਉਹ ਕਿਤੇ ਦੇ ਕਿਤੇ ਅੱਪੜ ਗਏ ਨੇ । ਅਸੀਂ ਅਜੇ ਮੈਕਸਵੈੱਲ ਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਅੱਪੜੇ ,ਕਿ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨ ਕੀ ਏ ਤੇ ਲੋਕੀਂ ਚੰਨ ਤੇ ਵੀ ਅੱਪੜੇ ਹੋਏ ਨੇ ।

ਮਕਸੂਦ ਸਾਕਿਬ ... ਫੋਰਟ ਵਿਲੀਅਮ ਕਾਲਜ ਦਾ ਬੜਾ ਨਾਂ ਸੁਣੀਂਦਾ ਏ । ਆਖਦੇ ਨੇ ਇਹ ਕਾਲਜ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਬਣਾਇਆ । ਕਾਹਦੇ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਉਹਨਾਂ ਇਹ ਕਾਲਜ ?

ਆਸਿਫ਼ ਖ਼ਾਨ .... ਇਹਦੇ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੇ । ਇੱਕ ਰਾਏ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੇ ਮੁਖ਼ਤਲਿਫ਼ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮਨਾਫ਼ਰਤ ਫੈਲਾਣ , ਮਿਸਾਲਨ ਹਿੰਦੀ ਉਰਦੂ ਦੇ ਝਗੜੇ ਦੀ ਨੀਂਹ ਫੋਰਟ ਵਿਲੀਅਮ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਧਰੀ ਗਈ ਸੀ । ਇਹ ਕਾਲਜ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਏ , ਯਾਨਿ 1811 ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਗਰਾਮਰ ਛਾਪੀ ਸੀ , ਸਾਫ਼ ਜ਼ਾਹਿਰ ਏ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਕਾਲਜ ਹੋਇਆ ।

ਮਕਸੂਦ ਸਾਕਿਬ ... ਮੈਂ ਇੱਕ ਥਾਵੇਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ ਕਿ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਸੁਲਤਾਨ ਟੀਪੂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਕੇ ਮੈਸੂਰ ਜਿੱਤਣ ਤੇ ਇਸ ਕਾਲਜ ਦੇ ਨੀਂਹ ਪੱਥਰ ਧਰਨ ਦਾ ਜਸ਼ਨ ਇੱਕੋ ਥਾਈਂ ਮਨਾਇਆ ਸੀ ??

ਆਸਿਫ਼ ਖ਼ਾਨ .... ਇਹ 1757 ਦੀ ਗੱਲ ਏ । ਦੂਜਾ ਕਾਰਣ ਇਸ ਕਾਲਜ ਦੇ ਬਣਾਵਣ ਦਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਇੱਥੇ ਹੁਕਮਰਾਨੀ ਕਰਨੀ ਸੀ । ਉਹਨਾਂ ਦੂਜਿਆਂ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਅਫ਼ਸਰ ਅਪੁਆਇੰਟ ਹੋਂਦੇ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਮੈਟੀਰੀਅਲ ਛਾਪਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਇਹ ਮੈਟੀਰੀਅਲ ਹੁਣ ਤੀਕਰ ਛਪਦਾ ਏ । ਸਾਡੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਇਹ ਕੰਮ ਜਾਰੀ ਏ ਸਿਵਲ ਸਰਵਿਸਜ਼ ਅਕੈਡਮੀ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਅੱਧੀ ਜ਼ਬਾਨ ਪੜ੍ਹਨੀ ਪੈਂਦੀ ਏ । ਅਗਲੇ ਜ਼ਮਾਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦੂਜੀਆਂ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਅਲਾਉਂਸ ਮਿਲਦਾ ਸੀ ।

ਮਕਸੂਦ ਸਾਕਿਬ ... ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਏ ਉਰਦੂ ਰਾਬਤੇ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਏ , ਹੁਣ ਜਿਹੜੇ ਚਾਰ ਸੂਬੇ ਰਹਿ ਗਏ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਏਕਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਏ , ਭਾਂਵੇ ਉਰਦੂ ਇੱਥੇ ਦੇ ਕਿਸੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨਹੀਂ । ਮਾਦਰੀ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੂਬਾਈ ਇਲਾਕਾਈ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਏ ਕੌਮੀ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਨਹੀਂ ਦੱਸੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ । ਜਦੋਂ ਇੱਥੇ ਕੌਮਾਂ ਚਾਰ ਵਸਦੀਆਂ ਨੇ । ਇਸ ਸਾਂਗੇ ਇਹਨਾਂ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਵੀ ਆਖਿਆਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਏ । ਉਰਦੂ ਕੌਮੀ ਜ਼ਬਾਨ ਏ । ਇਹਦੇ ਨਾ ਤੋਂ ਈ ਲਗਦਾ ਏ ਕਿ ਇਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨਹੀਂ , ਉੰਨ੍ਹੀ ਸੌ ਬਾਹਠ ਦੀ ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਮੁਜ਼ਬ ਇਹ .04 ਗਿਣਤੀ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਏ । ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਵੇਖੋ ਕਿ ਇਸ਼ਾਰੀਆ ਸਿਫਰ ਤੇ ਚਾਰ ਫੀਸਦ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਸ਼ਕਾਫਤ ਨੂੰ ਮੁਲਕ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਸ਼ਕਾਫਤ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਏ । ਅੱਛਾ ਇਹ ਗੱਲ ਕਰੋ ਤੇ ਅੱਗੋਂ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਏ ਚਾਰਾਂ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾਣ ਲਈ ਵੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਜ਼ਬਾਨ ਦੀ ਲੋੜ ਏ । ਐਸੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੀ ਲੋੜ ਜਿਹੜੀ ਚਾਰਾਂ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰਾਬਤੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕੇ । ਹੁਣ ਬੰਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛੇ ਕਿ ਚਲੋ ਰਾਬਤੇ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਮੰਨ ਵੀ ਲਈਏ ਤੇ ਇਹ ਕਿੱਥੋਂ ਦਾ ਦਸਤੂਰ ਏ ਪਈ ਰਾਬਤੇ ਵਾਲੀ ਜ਼ਬਾਨ ਲਿਟਰੇਚਰ ਰਾਹੀਂ ਈ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਣੀ ਏ । ਲੋੜ ਤੇ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਦੀ ਏ । ਇਹ ਗੱਲਬਾਤ ਕੋਈ ਸ਼ੇਅਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਤੇ ਨਹੀਂ ਨਾ ਕਰਨੀ । ਸਾਨੂੰ ਉਰਦੂ ਜ਼ਬਾਨ ਲਿਟਰੇਚਰ ਰਾਹੀਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂਦੀ ਏ ਤੇ ਕਿਸੇ ਜ਼ਬਾਨ ਦਾ ਲਿਟਰੇਚਰ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਰਾਬਤੇ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਅੱਗੇ ਦੀ ਗੱਲ ਏ । ਇਹਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਤਾਂ ਅਗਲਿਆਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਨੱਕ ਨਕਸ਼ਾ ਬਦਲਨ ਹੋਂਦਾ ਏ । ਇਹੋ ਈ ਵਜ੍ਹਾ ਏ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਲਿਖਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਯਾਂ ਨਵੇਂ ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਪੁੱਛੇ ਤੇ ਉਹ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਤੇ ਅਲੀ ਹੈਦਰ , ਸੁਲਤਾਨ ਬਾਹੂ , ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ , ਬੁੱਲੇ ਸ਼ਾਹ , ਮੀਆਂ ਮੁਹੰਮਦ ਬਖਸ਼ ਤੇ ਖਵਾਜਾ ਗੁਲਾਮ ਫਰੀਦ ਦੀ ਥਾਂ ਉਹਨਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਗਿਣਵਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਨੇ ਜਿਹੜੇ ਹੁਣ ਤੀਕਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਏ ਗਏ ਨੇ , ਇਹ ਕੋਈ ਛੋਟਾ ਧਰੋਹ ਨਹੀਂ , ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਵਸਦਿਆਂ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਓਪਰਿਆਂ ਹੋਵਣ ਦੀ ਬਦਤਰੀਨ ਮਿਸਾਲ ਏ ਇਹ । ਆਪਣੀ ਜ਼ਬਾਨ ਆਪਣੇ

ਵੱਡਕਿਆਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲੀਂ ਪਾਕੇ ਮੁਹੱਬ-ਏ-ਅਲਵਤਨੀ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਤੁਸੀਂ ਇਹਦੇ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕੁਝ ਚਾਨਣ ਪਾਉ ।

ਆਸਿਫ਼ ਖ਼ਾਨ .... ਮੈਂ ਤੇ ਕਹਿਨਾਂ ਵਾਂ ਕਿ ਸਵਾਲ ਇਹ ਵੇ ਕਿ ਜੋ ਰਾਬਤੇ ਦੀ ਕੀਹਨੂੰ ਕੀਹਦੇ ਨਾਲ ਗਰਜ਼ ਏ ? ਇਹ ਬੁਨਿਆਦੀ ਗੱਲ ਏ , ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਿੰਨੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਏ ਕਿ ਉਹ ਇਹ ਜ਼ਬਾਨ ਸਿੱਖਣ । ਮੇਰੀ ਸੱਠ ਸਾਲ ਉਮਰ ਹੋ ਗਈ ਏ , ਮੈਂ ਕਦੇ ਸਿੰਧ , ਸਰਹੱਦ ਯਾਂ ਬਲੋਚਿਸਤਾਨ ਨਹੀਂ ਗਿਆ । ਮੈਂਨੂੰ ਸੱਠਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਲਹੌਰ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਇਸ ਰਾਬਤੇ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪਈ ।ਤੇ ਉਹ ਜਿਹੜੇ ਮੇਰੇ ਪਿੰਡ ਰਹਿੰਦੇ ਨੇ , ਅੱਠ ਦਸ ਜਮਾਤਾਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਨੇ , ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਬਤੇ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈ ਸਕਦੀ ਏ ? ਮੈਂ ਅਦੀਬ ਸ਼ਾਇਰ ਵੀ ਆਂ , ਲੋਕਾ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਵਰਤਦਾ ਵੀ ਆਂ । ਲਹੌਰ ਰਹਿੰਨਾਂ , ਇੰਨੀ ਉਮਰ ਹੋ ਗਈ ਏ ਮੈਂਨੂੰ ਰਾਬਤੇ ਦੀ ਲੋੜ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਪਈ । ਤੇ ਉਹ ਜਿਹੜੀ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਫ਼ੀਸਦ ਅਬਾਦੀ ਏ ਉਹਨੂੰ ਕਦੋਂ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਏ । ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕਿਸੇ ਦੂਜੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਏ ਤੇ ਜੀਹਨੂੰ ਵੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਏ , ਉਹ ਆਪੇ ਸਿੱਖਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਏ । ਤੁਸੀਂ ਵੇਖਿਆ ਹੋਏਗਾ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜਰਮਨੀ ਜਾਣਾ ਹੋਂਦਾ ਏ ਉਹ ਜਰਮਨ ਸਿੱਖ ਲੈਂਦੇ ਨੇ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਫ਼੍ਰਾਂਸ ਜਾਣਾ ਹੋਂਦਾ ਏ ਉਹ ਇੱਥੇ ਫ਼੍ਰਾਂਸੀਸੀ ਸਿੱਖ ਲੈਂਦੇ ਨੇ ਤੇ ਕੁਝ ਓਥੇ ਜਾਕੇ ਸਿੱਖ ਲੈਂਦੇ ਨੇ ।ਲੈਂਗੁਏਜ਼ ਕੋਰਸ ਹੋਂਦੇ ਨੇ ਤਿੰਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ । ਹੁਣ ਸਾਰੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਜਿਹਨੂੰ ਨਾ ਕਦੀ ਉਰਦੂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਣੀ ਏ ਤੇ ਨਾ ਕਦੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਣੀ ਏ ਉਹਨੂੰ ਉਰਦੂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹਾ ਪੜ੍ਹਾ ਕੇ ਫਾਵੇਂ ਕਰਨ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਏ । ਇਹ ਕਦੀ ਸੁਣਿਆ ਏ ਕਿ ਕਾਠਮਾਂਡੂੰ ਵਿੱਚ , ਉਰਦੂ , ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਯਾ ਚੀਨੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਏ ? ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਤੇ ਪੜ੍ਹਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ ਪਰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਿਖਾਈ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਬਣਾ ਕੇ ਨਹੀਂ । ਮਿਸਾਲਨ ਯੂਰੋਪ ਦੇ ਵਿੱਚ ਯਾਂ ਫ਼੍ਰਾਂਸ ਦੇ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਮੀਡੀਅਮ ਆਫ਼ ਇੰਸਟਰਕਸ਼ਨ ਹੋਵੇ । ਇਹ ਬੇਵਕੂਫ਼ੀ ਲਗਦੀ ਏ ਜੇ ਸੋਚਿਆ ਵੀ ਜਾਵੇ ਤੇ । ਇਹ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਬੇਵਕੂਫ਼ੀ ਲਗਦੀ ਕਿ ਉਰਦੂ ਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਇੱਥੇ ਪੜ੍ਹਾਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਨੇ । ਉਰਦੂ ਰਾਬਤੇ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਏ ਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਰਾਬਤੇ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਏ

, ਉੱਤੋਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾ ਰਹੇ ਨੇ । ਬੰਦਾ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛੇ ਇਹ ਰਾਬਤਾ ਕੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਈ ਕਰਨਾ ਏ ? ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਈ ਹੋ ਜਾਣਾ ਏ ?

ਮਕਸੂਦ ਸਾਕਿਬ ... ਹੁਣ ਕੌਮੀ ਰਾਬਤੇ ਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪੱਖ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਏ , ਅਸੀਂ ਚਾਰਾਂ ਸੂਬਿਆਂ ਨੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਰਾਬਤਾ ਕਰਨਾ ਏ । ਰਾਬਤੇ ਦਾ ਮਤਲਬ ਏ ਪਈ ਅਸੀਂ ਚਾਰੇ ਇੱਕ ਨਹੀਂ , ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸਾਂਝ ਨਹੀਂ । ਜਦੋਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਦਲ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿੱਚ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਆਂ । ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਸਾਂਝਾਂ ਨੇ ਸਾਡੀਆਂ ਆਪੋ ਵਿੱਚ । ਬੋਲੀਆਂ , ਅਦਬ , ਰਹਿਤ ਬਹਿਤ ਤੇ ਕੰਮਕਾਰ ਤੇ ਰਸਮਾਂ ਰਿਵਾਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਾਂਝ ਸਾਫ਼ ਵਿਖਾਲੀ ਦਿੰਦੀ ਏ । ਪੁਰਾਣੀ ਤਵਾਰੀਖ਼ ਵੀ ਇਸ ਸਾਂਝ ਦੀ ਈ ਦੱਸ ਪਾਉਂਦੀ ਏ । ਹੁਣ ਇਸ ਸਾਰੀ ਸਾਂਝ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਸੁੰਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰਾਬਤੇ ਦੀ ਬੋਲੀ ਆ ਵੜਦੀ ਏ ਤੇ ਇਹ ਕੀ ਮਤਲਬ ਏ ? ਕੀ ਇੱਕ ਜ਼ਬਾਨ ਨੂੰ ਵਿੱਚ ਖਪਾਵਣ ਕੀਤੇ ਇੱਡੀ ਵੱਡੀ ਸਾਂਝ ਨੂੰ ਉਪਰੇਵੇਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣਾ ਨਿਆਂ ਏ , ਵਤਨ ਦੋਸਤੀ ਏ ? ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਹੋਵਣ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਸ਼ਰਤ ਏ ? ਕੀ ਏ ?

..... ਸਾਡਾ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਾਂਝਾ ਏ । ਮੈਂ ਸਾਰੀਆਂ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀਆਂ ਵੇਖੀਆਂ ਨੇ । ਪਸ਼ਤੋ , ਬਲੋਚੀ , ਸਿੰਧੀ , ਬਰਾਹਵੀ ਦੀਆਂ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀਆਂ । ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲਫਜ਼ਾਲੀ ਤੇ ਸਾਡੀ ਲਫਜ਼ਾਲੀ ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਸਾਂਝ ਏ । ਮਸਲਾ ਤੇ ਇਸ ਸਾਂਝ ਨੂੰ ਵਧਾਵਣ ਦਾ ਏ ਨਾ ਕਿ ਤਰੋੜਣ ਦਾ ।